

Nummer 12 Maart 2015

Vrijwilligersbulletin BAM

Wisseling van de wacht

door Paulien van der Krabben

Dit wordt voorlopig mijn laatste bijdrage aan het vrijwilligersbulletin.

In 2009 ben ik (na een suggestie van de voorgangster van Harmke) gestart met het vrijwilligersbulletin bij de BAM. Het was mijn drijfveer om de vele vrijwilligers meer te informeren over de zaken die bij de BAM spelen op momenten dat zij niet aanwezig zijn. Ook hoopte ik dat de vaste medewerkers zo ook zouden horen/zien wat de vrijwilligers bezig houdt.

Gelukkig zijn er steeds mensen geweest die bijdragen hebben geleverd om deze doelstelling min of meer waar te maken. Weinig lezers reageerden op de oproepen in het bulletin om een reactie te sturen op de geplaatste artikelen. Maar in de wandelgangen ontving ik toch vrij vaak waarderende opmerkingen op het bulletin.

In 2012 lukte het niet om ondersteuning te krijgen bij de lay-out van het blad en ook was er weinig animo om artikelen aan te leveren. Om die reden ben ik toen gestopt het maken van het bulletin.

Eind 2013 deed Thijs Holthuis een beroep op mij om het blad toch weer te gaan maken. Omdat het vrij snel lukte om een actieve club van schrijvers en meedenkers bij elkaar te brengen en omdat we gebruik konden maken van de lay-out kwaliteiten van Renee Das heb ik toen toch weer de taak van redacteur/ katrekker op me genomen. Het resultaat was dat we in 2014 ieder kwartaal een vol en aantrekkelijk bulletin konden uitbrengen. De reacties waren enthousiast en het was leuk om met een actieve club aan het nummer te werken. Er waren leuke ideeën voor rubrieken en een aantal vrijwilligers kwam ook met eenmalige bijdragen.

Desondanks heb ik toch besloten om na dit nummer te stoppen met mijn werk voor het bulletin. Na de redactie-bijeenkomst in januari jl merkte ik dat ik mijn motivatie voor het redactiewerk kwijt ben. Sinds januari ben ik betrokken bij het maken van kleren voor de middeleeuwse pelgrim. Dat ambachtelijke handwerk vind ik heel leuk maar het vraagt wel veel tijd. Daar wil ik dan ook prioriteit aan geven.

Ik heb dit dilemma besproken met een aantal leden van de redactie en heb Len Janssens bereid gevonden om mijn taak als redacteur / katrekker over te nemen. Ik ben er van overtuigd dat Len samen met de andere schrijvers / redactieleden het vrijwilligersbulletin met enthousiasme zullen voortzetten.

Dus van af nu kunnen jullie je bijdragen en reacties sturen naar Len Janssens. Haar mailadres is info@allesinorde.nl

ArcheoHotspot

door Marloes van der Sommen

Start archeohotspot bij de BAM

Na de nodige voorbereiding zal de archeohotspot bij de BAM van start gaan op 20 mei a.s. Marloes (teamleider depot en archief) is de landelijke projectcoördinator van het project ArcheoHotspots. Zij heeft op de vrijwilligersvergadering op 3 februari jl uitleg gegeven over de doelstelling en de werkwijze binnen de ArcheoHotspots. Omdat niet alle vrijwilligers bij deze vergadering aanwezig konden zijn nemen wij in dit bulletin een deel van de projectomschrijving op. Mochten daar nog vragen over zijn, dan is Marloes natuurlijk bereid je verdere uitleg te geven.

Projectdefinitie

Met ArcheoHotspots probeert het Allard Pierson Museum en partners het maatschappelijk draagvlak voor archeologie in de Nederlandse samenleving te verbreden en versterken op een eenvoudige en hedendaagse manier. Er wordt verbinding gebracht tussen de verschillende actoren: tussen onderzoek, uitwerkingsproces en de resultaten. ArcheoHotspots maakt archeologie voor iedereen aanraakbaar en toegankelijk. Het zijn verrassende ontmoetingsplaatsen waar vrijwilligers en professionals, liefhebbers en experts, jong en oud elkaar online (Google Hangout) en on site (letterlijk op de opgraving) kunnen treffen.

Doelstelling

Het doel is een (landelijk) netwerk van zes ArcheoHotspots te ontwikkelen. Elke ArcheoHotspot bestaat uit drie onderdelen:

ArcheoLab

Elke ArcheoHotspot heeft een ruimte waar gedurende de reguliere openingstijden publiek naar binnen kan lopen (zonder afspraak) en waar altijd archeologen (beroeps en vrijwilligers) werkzaam zijn. Dat kan in een museum zijn, maar ook een goed toegankelijke ruimte bij een archeologische dienst of depot. Het is mogelijk om hier in gesprek te gaan of mee te helpen met het sorteren van vondsten, het restaureren van vondsten, uitleg te krijgen over vondsten. In de ArcheoHotspot Amsterdam zijn door de inzet van een mix van vrijwilligers (AWN), museummedewerkers (APM), medewerkers van archeologische diensten (BMA), archeologen van vakgroepen (UvA) altijd archeologen aanwezig en werkzaam. In 's-Hertogenbosch en Eindhoven worden de ArcheoHotspots aangehaakt aan de gemeentelijke archeologische diensten in beide steden. 's-Hertogenbosch kent reeds een open laboratorium en in Eindhoven gaat dat starten. Op beide locaties zijn vrijwilligers werkzaam en zal de publieksfunctie en ontmoeting met professionele archeologen verder worden uitgebouwd. De ArcheoHotspots zijn tevens locaties waar verschillende vrijwilligersgroepen elkaar kunnen ontmoeten, van elkaars kennis en activiteiten kunnen profiteren en gezamenlijk nieuwe activiteiten kunnen starten.

ArcheoCommunity

Archeologisch geïnteresseerden zijn online heel actief, maar het is een versnipperd veld waar nog veel winst valt te boeken. Dit project biedt de mogelijkheid het versnipperde veld via social media met elkaar te verbinden. Zo kan met de archeologen-op-de ArcheoHotspot worden geskypd, onderhouden de archeologen een facebook-pagina en kan aan hen via Twitter (#askanarchaeologist) vragen worden gesteld. Het wordt ook mogelijk om met archeologen in het veld te praten via Google hangout, of dat nu in Amsterdam is of in Egypte. Kortom het is het beste van twee werelden!

Op www.archeohotspots.nl is informatie te vinden over de opgravingen waarbij door middel van Twitter en Facebook widgets de berichten van de opgravingen of betrokken archeologen te vinden zijn. Bezoekers kunnen surfen naar een van de opgravingen en op de hoogte blijven van de laatste ontwikkelingen. In een agenda/kalender is te zien wanneer er weer een Google Hangout met een van de archeologen zal worden gehouden. Door de beslotenheid van Google Hangouts kunnen ook schoolklassen gezamenlijk met een archeoloog praten. Eventueel kunnen de Hangouts worden opgeslagen en weer op de site van de opgraving als video worden aangeboden. Daarnaast is er ruimte voor een evenementenkalender op het gebied van archeologie in de verschillende regio's.

ArcheoScope

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is momenteel bezig met het ontsluiten van het archeologisch onderzoek in Nederland en onderzoek door Nederlandse opgravers (zie <http://archeologie.erfgoedthesaurus.nl/>). Wij willen op basis van deze gegevens een interactieve kaart ontwikkelen, waarop te zien is waar archeologische vondsten zijn gedaan of opgravingen hebben plaatsgevonden of waar op dit moment gegraven wordt. Deze interactieve kaart is te zien in het ArcheoLab, en de nieuwste updates worden via Facebook en Twitter gecommuniceerd met een breed publiek. De kaart is interactief omdat gebruikers reacties kunnen posten en bepaalde projecten kunnen liken of kunnen voorzien van en verrijken met eigen posts (foto's of video's).

Oproep vrijwilligers ArcheoHotspot

Funcieprofiel Vrijwilliger ArcheoHotspot/ArcheoLab

Gastvrouw / gastheer

Doel : bezoekers ontvangen, enthousiasmeren en voorzien van informatie, een eerste opvang voor bezoekers die met eigen vondsten komen, assisteren bij het uitwerken van archeologische projecten op locatie van de ArcheoHotspot.

Werkzaamheden: binnenkomende bezoekers ontvangen en vragen naar hun wensen/ doel van het bezoek. Uitleg geven over wat de Hotspot biedt en indien gewenst een korte rondleiding geven of de bezoeker wegwijs maken. Daarnaast uiteenlopende activiteiten, afhankelijk van het project en het kennisniveau en vaardigheden van de vrijwilliger. Bijvoorbeeld: het analyseren van residu, hernummeren van vondsten, aardewerk determinatie, het plakken en eventueel ook restaureren van aardewerk of ander vondstmateriaal

Kennis en vaardigheden: Kennis van wat de ArcheoHotspot te bieden heeft, sociale vaardigheden als gastvrouw/gastheer. Archeologische basiskennis voor vondstverwerking, deze kennis zal voor een groot deel al doende worden verworven. Tevens bezoekers laten 'meekijken' en uitleg kunnen geven over de werkzaamheden die men op dat moment verricht.

Wat biedt een ArcheoHotspot een vrijwilliger?

- Een leerzaam en waardevol traject
- Nieuwe sociale contacten
- Nieuwe netwerkcontacten binnen de archeologie
- Mogelijkheid om inzichten die in jaren (en recente) werkervaring zijn opgedaan te delen
- Training waarin de rol van de vrijwilliger wordt verduidelijkt en afgebakend.
- Inhoudelijke trainingen (zoals bv. Materiaaltrainingen, social media trainingen)
- Ondersteuning vanuit overkoepelende landelijke project

Wat wordt van een vrijwilliger verwacht op een ArcheoHotspot?

- Openingstijden ArcheoHotspot Den Bosch maandag t/ donderdag 10:00-16:00
- Inzet: afhankelijk van het rooster minimaal 1 dagdeel per week (van 10-13 of van 13-16), kan in overleg worden aangepast. Voorkeur heeft aanwezigheid van 10-16u.
- Actieve houding in het vergaren van kennis
- Actieve houding in het vergaren van informatie over de projecten die op dit moment 'op tafel' liggen in het Lab en kennis over de aanwezige medewerkers/vrijwilligers

Reageren op de vrijwilligersvacature.

Om goed aan te kunnen sluiten op de trainingen die we gaan geven vragen we uiterlijk op vrijdag 17 april op deze vacature te reageren

Meer informatie

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Harmke Nijhof: h.nijhof@s-hertogenbosch.nl of 073 6155803

Beschrijving bouwhistorische vondsten Het Hoppertoilet

door Ed Hupkens

We staan er niet dagelijks bij stil: de wc. Het watergespoelde toilet is immers een vaste waarde geworden van het westerse comfort. Nog niet zo gek lang geleden was het wel even anders gesteld met onze toiletgang. En wie vaak en ver op reis gaat wordt dikwijls geconfronteerd met – zacht gezegd – niet zo hygiënische toiletten.

De periode 1400 – 1700 wordt in West-Europa gekenmerkt door enerzijds een aantal nieuwigheden en anderzijds door een veranderend sanitair gedrag van de hogere klassen. Al in 1449 werd in Londen geëxperimenteerd met een watergespoeld toilet. Deze uitvinding was haar tijd ver vooruit. Gewone mensen moesten zich behelpen met uiterst primitieve middelen. In de steden was vóór de komst van het watercloset het toilet meestal buitenshuis geplaatst in een huisje (sekreet, privaat), dat boven de beerput stond of uitkwam op een waterstroom (zoals de Binnendieze). In de betere kringen ging men in toenemende mate gebruik maken van mobiele toiletten, met name in de vorm van gemakstoelen. Dat waren gewoon stoelen met een gat erin, waar een emmer onder geplaatst kon worden. Het wachten was op een doorbraak van het watergespoelde toilet.

De 18e eeuw brengt de definitieve doorbraak van het watergespoelde toilet. Al in het eerste decennium van die eeuw komen we in Engeland waterclosets tegen. Frankrijk neemt deze apparaten snel over, waar vanaf het tweede kwart van de eeuw de benaming à l'anglaise opduikt voor een bepaald type toilet. Het eerste patent op een watercloset, anno 1775, berust bij Alexander Cummings. Deze Londense horlogemaker paste voor het eerst een zogenaamde S-trap toe als stankafsluiting. Dit toilet was van het ventieltype, zo genoemd naar het ventiel dat de uitgang van het waterreservoir afsloot. Rond 1790 kwam het zogenaamde pancloset in gebruik. Door het overhalen van een hendel klapte een scharnierende, metalen bak neer. Het zich in de bak bevindende water werd verondersteld gestort te worden in een gietijzeren of loden opvangvat om vervolgens in een afvoerbuïs te lopen. Dit systeem werkte allesbehalve degelijk.

Omstreeks 1800 werd een derde type op de markt gebracht: het Hoppertoilet. Dit watercloset berustte op het principe van het besproeien van een kegelvormige pot met een dunne waterstraal. Het toilet was verkrijgbaar in een lange en een korte versie. Vervaardigd uit twee gietijzeren of aardewerken stukken werkte het systeem nauwelijks. De waterstraal was te zwak om de uitwerpselen weg te spoelen. Niettemin werden er duizenden Hoppers geplaatst, het was een relatief goedkoop toestel. In de betere kringen in Engeland werd het vooral gekocht ten gerieve van het dienstpersoneel. Dat de Hopper hoogst onhygiënisch was, deed niets ter zake.

Als men van buiten komend het middenschip van het Groot Tuighuis betreedt, bevindt zich in de tweede vitrine aan de linkerkant een Hoppertoilet. Het is er een van de lange versie. In Den Bosch zijn bij bouwhistorisch onderzoek diverse exemplaren teruggevonden.

Het tentoongestelde Hopperexemplaar is afkomstig uit het pand Hinthamerstraat 88, de bijbehorende zitting staat erachter in de vitrinekast. Hoewel de pot wel een aansluiting heeft voor water uit een spoelinstallatie, is deze nooit gebruikt. Goed te zien is, dat deze aansluiting is dichtgemaakt. Vermoedelijk hadden veel mensen met een Hopper nog geen stromend water, óf de inhoud van de pot was moeilijk weg te spoelen, waardoor ze toch nog met een emmer water moesten doorspoelen. Dit exemplaar is gebruikt tot in de jaren zestig van de vorige eeuw.

Hoppertoilet afkomstig uit het pand Hinthamerstraat 88, met bijbehorende zitting.

Over Archis 3.0

door Marloes van der Sommen

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werkt samen met het archeologisch veld aan een opvolger van Archis 2, het huidige archeologische informatiesysteem in Nederland. De onderliggende techniek wordt in Archis 3.0 moderner en het invoeren van gegevens gebruiksvriendelijker. Het vernieuwde Archis wordt een open systeem, toegankelijk voor zowel de specialist als de belangstellende burger. Archis 3.0 is gebaseerd op een vernieuwd Archeologisch Basisregister (ABR). Dit register vormt het ‘archeologisch begrippenkader’ waarmee we onderzoeken, vondsten en sporen beschrijven.

Uitgangspunten Archis 3.0

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft samen met gebruikers de eisen en wensen voor het nieuwe informatiesysteem geïnventariseerd. Dat resulteerde in een programma van eisen met de volgende uitgangspunten:

1. Vereenvoudigen van de processen
2. Eenmalige opslag voor meervoudig gebruik
3. Archeologische informatie is openbaar
4. Archis 3.0 ontwikkelen we samen met het archeologisch veld

Nieuw in Archis 3.0

- De “digitale Pakbon”; een digitaal uitwisselformat
- Vernieuwd begrippenapparaat van het Archeologisch Basisregister (ABR).
- Toegang tot het melden van archeologisch onderzoek is voorbehouden aan vergunninghouders
- Nieuwe “zoeken en vinden”-module waarin zowel geografisch als semantisch kan worden gezocht.
- De “zoeken en vinden”-module maakt nagenoeg alle gegevens die in Archis 3.0 zijn opgeslagen zonder voorbehoud openbaar, uitzondering wordt gemaakt voor lopend onderzoek, maritieme meldingen en de meldingen van amateurs die hiertoe de behoefte hebben uitgesproken.

Noot: Het oorspronkelijke artikel van Marloes van der Sommen werd voor publicatie in dit Vrijwilligersbulletin sterk verkort door Len Janssens

Waar zijn we mee bezig?

door Maarten Enderman

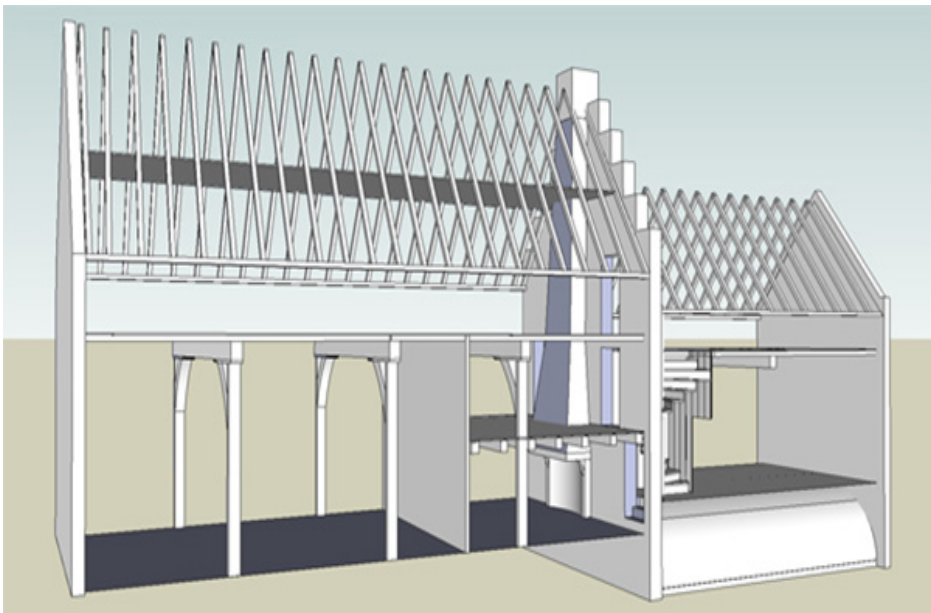
Soms wordt gevraagd of de bouwhistorici na bijna 40 jaar onderzoek nog niet elk pand in de stad hebben gezien. Het antwoord daarop is gelukkig ontkennend. Maar hoeveel panden er dan wel zijn bezocht, is evenmin bekend. Als een pand al eens is bezocht, kan het goed zijn dat er nog schatten verborgen zijn gebleven. Dit bleek eind januari, toen begonnen werd met de verbouwing van Verwersstraat 9. Het huis dat vroeger 'De Blauwe Handt' heette en tot voor kort kantoorboekhandel Mettrop huisveste, was in 1977 door Ad van Drunen al eens bezocht. Anders dan toen, was het huis nu geheel ontmanteld en konden de beperkte gegevens uit die tijd worden aangevuld tot een verhaal dat de bouwgeschiedenis in grote lijnen dekt.

De begane grond in 1971, gezien naar de Verwersstraat, met in het midden het houtskelet.

Uit bouwtekeningen en het onderzoek uit 1977 was al bekend dat van het oorspronkelijke middeleeuwse huis nog enkel het voorhuis over was. Dit deel telde vier vakken van een samengestelde balklaag, die deel had uitgemaakt van een houtskelet. Het achterhuis was smaller geweest dan het voorhuis en bij een aantal verbouwingen in het derde kwart van de 20ste eeuw geleidelijk verdwenen. Langs het huis had aan de linkerzijde een steeg gelopen, die op de begane grond was overbouwd en in 1971 bij de winkelruimte gevoegd.

De ontmanteling van het pand in 2015 bood de gelegenheid om een totaalbeeld te krijgen van wat nog aan

Reconstructie van de middeleeuwse opzet van het huis Verwersstraat 9

historische bouwsubstantie restte. Het eerste dat daarbij opviel was dat anders dan samengestelde balklaag van de verdieping, de balklaag van de zolder enkelvoudig was en voorzien van een klein profiel. Dergelijke balken zijn kenmerkend voor de periode van het laatste kwart van de 18de en eerste helft van de 19de eeuw. Vaak wijst het op een verhoging van een huis, wat ook nu het geval bleek. Het middeleeuwse huis, dat mogelijk rond 1525 was gebouwd, had enkel uit een begane grond bestaan en een kelder met opkamer in het smallere achterhuis.

Andere voorbeelden van een dergelijk huis van deze omvang zijn voornamelijk onbekend. Omdat de muren van het huis maar een steen dik waren had men bij de bouw de stijlen van het houtskelet tussen twee 25cm brede muurdammen in gemetseld. Deze constructiewijze wordt wel vaker gevonden, maar meestal op de verdieping. Verder bleek het voorhuis in oorsprong verdeeld te zijn geweest in een voorruimte en een binnenhaard met insteekverdieping en waarschijnlijk een schouw tegen de brandmuur. Een dergelijke opzet is heel kenmerkend voor de grotere woonhuizen in Den Bosch. Spannender dan de middeleeuwse fase bleken de verbouwing waarin het voorhuis met een verdieping was opgehoogd. Vermoedelijk had de ophoging rond 1800 plaats gehad, waarbij ook de huidige voorgevel met 'leugenaar' was geplaatst.

Een leugenaar is een ondiepe opbouw aan de straat, waarmee ter hoogte van de zolder een extra verdieping wordt gesuggereerd. Op de verdieping kwamen twee kamers en een overloop naar de zolder van het achterhuis. Op de begane grond werd de insteekverdieping verwijderd en twee vertrekken gemaakt met ertussen een nieuwe trap naar de verdieping. De trapopgang kwam aan de nieuw gevormde gang langs de kamers, waarvoor de steeg was overbouwd. De keuken, die tot dan toe ter plaatse van de achterste kamer in de binnenhaard was geweest, zal waarschijnlijk vanaf toen in het achterhuis zijn ondergebracht. De binnenhaard zal toen het karakter van een woonkamer hebben gekregen met een moderne schouw tegen de brandmuur. Het rookkanaal van de schouw was half rond en mogelijk uitgevoerd als de schacht van een zuil. De muren waren daarnaast kleurig geschilderd in omkaderde velden in roze, geel en grijs. Een zelfde soort schildering werd onlangs in Vughterstraat 142 gevonden (zie het vrijwilligersbulletin 10 van september 2014). Rond 1830 werd de kamer met de schildering afgewerkt met behang. Een groot fragment hiervan was op de rechter zijmuur nog aanwezig en is meegenomen voor de collectie.

Het restant behang uit ca.1830. De sierrand met het gordijn is ongeveer 30cm hoog.

Nader bekeken

door Ben Elferink

In deze rubriek belichten we telkens een van de medewerkers/vrijwilligers van de BAM. Deze keer is dat Ben Elferink. Hij is 66 jaar oud, woont in 's-Hertogenbosch en werkt sinds 26(!) jaar als vrijwilliger voor de BAM.

Wat heb je beroepshalve zoal gedaan voordat je bij de BAM kwam werken?

Van oorsprong kom ik uit Didam, een dorp in de Liemers waar ik op 18 november 1948 ben geboren en opgegroeid. In 1965 verhuisde ons gezin naar Den Bosch waar ik nu al weer 50 jaar woon en me dus wel een beetje Bosscheenaar mag noemen. Na de verhuizing stortte ik me gelijk in het verenigingsleven van de stad. Dat was goed voor mijn inburgering. Ik ging schermen bij schermvereniging 'de Troubadours' en vond het een prachtige sport. Ook het dansen bij de volksdansgroep van de Artistieke Schuit, een voorloper van de Muzerije beviel goed. Daarnaast ben ik gaan zingen bij de Schola Cantorum, het koor van de Kathedrale Basiliek van Sint Jan. Daar werd de prachtigste polyfone en gregoriaanse muziek gezongen en met het koor heb ik gezongen in de mooiste kathedralen van Europa. Verder ben ik aan het einde van de jaren '60 lid geworden van 'de Boschboom'. Daar was toen een archeologische afdeling onder leiding van Anton van der Lee. Die afdeling is helaas snel ten onder gegaan maar ik ben toen wel met het virus besmet geraakt.

In oktober 1989 ben ik bij de Archeologische Dienst, de voorloper van de BAM, naar binnen gelopen tijdens een open dag en ben er zoals je ziet niet meer weg te slaan. In die tijd werkte ik naast mijn werk alleen dinsdagavond en een enkele keer overdag bij de dienst. Van beroep was ik banketbakker en dat werk heb ik met veel plezier 49 jaar gedaan.

Wat voor werkzaamheden doe je bij de BAM?

Destijds heeft Arno van de Brand mij de kneepjes van het vak geleerd en snel daarna ben ik met mijn eerste opgraving begonnen. Het was objectcode DBZN, de Zuid Nederlandse Drukkerij. Daarna volgden er nog velen. Later was ik eens benieuwd hoe lang ik met een opgraving bezig was en heb toen de tijd bij gehouden van objectcode DBLO. F170:

- het wassen van aardewerk en de kleipijpen: 19 uur en 30 minuten;
- het nummeren van het aardewerk en de pijpen: 30 uur en 15 minuten;
- puzzelen en plakken van het aardewerk: 72 uur en 30 minuten;
- puzzelen en plakken kleipijpen: 17 uur en 15 minuten;
- inventariseren aardewerk: 10 uur;
- inventariseren pijpen: 11 uur en 30 minuten;

In totaal dus 161 uur voor 118 stuks keramische voorwerpen en 101 kleipijpen met daarnaast nog een aantal zakken restscherven. Het leukste object waaraan ik heb meegewerkt, was objectcode BBBA, het fysisch antropologisch onderzoek van minimaal 67 skeletten vermoedelijk afkomstig van Franse soldaten, onder leiding van Constance van der Linde. Daar heb ik veel van opgestoken. Nu ben ik nog bezig met twee projecten: het fotograferen en opmeten van brugdelen (balken), afkomstig uit Poeldonk, die zijn gevonden bij werkzaamheden aan de Zuid Willemsvaart. Verder werk ik nog aan een opgraving uit 1976. Het betreft objectcode DBGE plan Gertru waarvan weinig gegevens verzameld zijn over de stratificatie en ook ontbreken exemplaarnummers. Er gaat veel tijd in zitten maar de voldoening maakt veel goed.

Op welke dagen ben je bij de BAM te vinden?

Na mijn pensioen ben ik meer gaan werken bij de BAM, meestal voor de middag van maandag tot en met donderdag.

Er is natuurlijk ook een leven buiten de BAM. Waar houd je je verder mee bezig?

Natuurlijk heb ik ook nog een leven buiten de BAM. Ik ga graag met mijn vriendin Ank naar een museum of een galerie. Daar genieten wij bij voorkeur van minimalistische kunst. Ook bezoeken wij graag concerten waarbij we een bezoek aan het Concertgebouw in Amsterdam vanwege de prachtige akoestiek, het meest favoriet is. Thuis luister ik, met een goed glas wijn, ook graag naar oude muziek gecomponeerd voor 1700. Ik houd van componisten als Byrd, Monteverdi, Tallis, Morales en niet te vergeten Sweelinck.

Verder koken we ook graag uit de mediterrane keuken. Al met al: genieten van het leven!

Aphrodite en Hendrik VII van Tudor in de Uilenburg

door Len Janssens

Voor fotografen die zoeken naar een markant, pittoresk plekje in de stad is het bekende poortje in de Uilenburg (op nummer 14) een gewild object. Ook stadsgidsen wijzen hun gasten graag op het fraaie pandje. Naar de ouderdom van het poortje hoeft niemand te raden; Op de sluitsteen bovenin staat het jaartal vermeld: 1649. Dat is dus 20 jaar na de inname van de stad door Frederik Hendrik van Oranje tijdens de tachtigjarige oorlog. In schoolboeken wordt deze verovering nog steeds beschreven als “de bevrijding” van de stad. (d.w.z. bevrijding van het Spaanse bewind). In Brabant, en dus ook in 's-Hertogenbosch werd dit echter heel anders ervaren. Immers, Brabant werd door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gereduceerd tot een stemloos wingewest en moest bovendien het katholieke geloof afzweren. Het katholicisme liet zich echter niet zomaar verdringen; de Bosschenaren bleven katholiek en gingen ondergronds. Er werden talloze schuilkerkjes ingericht in de stad. En zo komen we bij ons schilderachtige poortje;

Dit was de toegang (en vluchtweg) van het schuilkerkje dat was ingericht in het achterhuis van het Huys van Boxel aan de Postelstraat 46-48.

Het pandje (in 1622 was het nog een brouwerij) is over de Dieze heen gebouwd. Het werd in 1978 gerestaureerd. De oude deuren in de poort worden gescheiden door een fraai gesneden renaissance middenstijl (of tongnaald) voorzien van besnorde mansfiguren, leeuwenkoppen, bloemen en vruchtentrossen. Die middenstijl is jammer genoeg niet meer origineel. Deze replica werd geplaatst in 1986, twintig jaar nadat de originele tongnaald door “kunstliefhebbers” was gestolen. Bovenin de natuurstenen poortomlijsting is een sluitsteen geplaatst.

Sub Rosa

In de sluitsteen zien we het jaartal 1649 onder een prachtige gestileerde Tudor-roos. Wie hier binnen gaat, gaat dus “sub rosa” ofwel “onder de roos”. De term “onder de roos” wordt sinds de zestiende eeuw gebruikt om aan te geven dat bepaalde informatie vertrouwelijk is. Als iemand je iets “onder de roos” vertelt, dan verwacht hij dat je de informatie niet verder zult vertellen.

Het verband tussen geheimhouding en de roos is al heel oud. Oorspronkelijk schijnt deze symboliek al bekend te zijn geweest bij de oude Egyptenaren, maar wij kennen deze vooral uit de Griekse en Romeinse mythologie. Aphrodite (Venus), de godin van liefde, seksualiteit en vruchtbaarheid, gaf een roos aan haar zoon Eros (Cupido) de god van de vleselijke liefde. Die gaf de roos vervolgens aan Harpocrates, de god der stilzwijgendheid, om hem te bewegen de veelvuldige liefdesavonturen van zijn moeder niet te verklappen.

In de middeleeuwen ontstond de gewoonte om rozen op het plafond van bijvoorbeeld feestzalen te schilderen. Daarvan getuigt Johan de Brune (de jonge), die in 1644 schreef:

“Het is hier in Neerland de manier, en grijpt by veel andere volkeren plaats, dat men, wanneer ‘er een vrolijk gezelschap by een is geweest, in het scheiden, yder een tot stilswygen zoekt te verbinden, op dat het geen vrienden onder malkander gezeit hebben, niet buitens huis gedragen worde. Hier toe bezicht men gemeentlik dees woorden: Alles is onder de roos geschiet. Dit is doorzaak dat men deurgaans in plaatzen van genucht een roos aan den balk ziet geschildert, om de gasten daar deur in te scherpen dat zy de bedreve vroliheden wijselik moeten huismeesteren, en in stilswijgentheid begraven.”

(Uit: Wetsteen der Vernuftten oft, Bequaam middel, om van alle voorvallende zaken aardiglik te leeren redeneren, (Derde Boek, pag. 254)

Soms stond er bij die schildering op het plafond nog een tekstje: “Al wat hier onder de roos geschiet / Laat dat aldaar, en meld het niet.” (Inderdaad, de spellingregels van nu waren toen nog niet uitgevonden!). Ook op andere plaatsten waar geheimhouding belangrijk is, vinden we de roos vaak terug. Bijvoorbeeld op biechtstoelen en in ridder- en raadszalen.

Tudorroos

De roos in de sluitsteen is geen gewone roos maar een Engelse Tudorroos. Dat geeft nog een extra symboliek aan deze plaats. In de 15e eeuw bestreden in Engeland twee belangrijke adellijke partijen elkaar te vuur en te zwaard om hun rechten op de Engelse troon. Enerzijds het huis York (hun symbool was een witte roos), anderzijds het huis Lancaster (met een rode roos als embleem). Die strijd staat bekend als de Rozenoorlog (War of the roses) In 1486 maakte de Engelse koning Hendrik VII van Tudor (afstammeling van het huis van Lancaster) een eind aan deze Rozenoorlog. Hij trouwde toen met Elizabeth van York (afstammeling van het huis van York). Daarmee verenigde hij met zijn vrouw de aanspraken op de Engelse troon van de twee rivaliserende takken van de Engelse koninklijke dynastie. Als symbool van de verzoening van de huizen York en Lancaster koos hij als embleem een samenvoeging van de beide rozen; rood onder en wit boven. De tudorroos geldt sindsdien als symbool van verzoening.

Kan het zijn dat de Bossche katholieken door te kiezen voor een Tudorroos op de sluitsteen een boodschap afgaven aan het protestantse stadsbestuur? Dat ze hoopten op een verzoenend gebaar van de schout, om dit keer niet tot een brute inval over te gaan maar met de hand over het hart te strijken en hen met rust te laten? We zullen het nooit weten. In elk geval maken wij door een eenvoudige steen in de schilderachtige Uilenburg kennis met de griekse en romeinse mythologie, middeleeuwse symboliek, de tachtigjarige oorlog en neem je en passant ook nog een vleugje Engelse geschiedenis mee. Daar kan toch geen Discovery Channel-documentaire tegenop!

De dichter en de stad: Achter de Wereld

door Len Janssens

's-Hertogenbosch is een stad van steegjes ("strutjes" in goed Bosch') en mooie doorkijkjes naar de Binnendieze.

De steegjes hebben vaak intrigerende namen. Wat dacht je van "Korte elleboog", "Bonte huid" of "Waaigat"? Een mooi exemplaar is ook "Achter de Wereld". Een klein onopvallend steegje, weggestopt tussen de statige huizen aan de Peperstraat, Je loopt er zo aan voorbij. En toch prijkt er een niet te missen fraai hekwerk aan de voorzijde met een mooie opengewerkte wereldbol er bovenop. Het steegje loopt tegenwoordig dood, maar vroeger liep het, volgens geschiedschrijver Mosmans door naar het pand "Achter de Wereld" aan de Verwersstraat 108. Waarmee meteen de naam verklaard is. Nog niet zo heel lang geleden was "Achter de Wereld" een ruïneuze achterbuurt met verschillende heel kleine huisjes (cameren) die op instorten stonden. Nu is alles prachtig gerestaureerd, de huisjes zijn deels samengevoegd om voldoende woonruimte te creëren. Een mooi verzorgd tuinencomplex maakt het geheel af. Het is nu een bijzonder plekje in onze binnenstad. Wat ook bijzonder is, is dat het steegje wordt genoemd in een humoristisch gedicht van Ef Leonard (pseudoniem van Frans Hummelman, 1924 - 2014).

Een mooi verzorgd tuinencomplex maakt het geheel af. Het is nu een bijzonder plekje in onze binnenstad.

Wat ook bijzonder is, is dat het steegje wordt genoemd in een humoristisch gedicht van Ef Leonard (pseudoniem van Frans Hummelman, 1924 - 2014).

Mijn lief, mijn lief

Mijn lief, ze is in de Dieze verdronken
Nu sta ik achter de wereld en braak
het was vandaag weer ontzettend raak
ik heb er wel 30 op haar gedronken.

Het water heeft even harder gestonken
voordat ze haar ophaalden aan een haak
mijn lief was beslist geen bonestaak
toch was ze niet erg diep gezonken.

Het Bossche water is ook zo ondiep
nog ondieper zij met wie ik sliep
ze ratelde maar over ditjes en datjes
en dronk daarbij een menigte spatjes
het laatste spatje werd haar funest
een duwtje deed het, de Dieze de rest.....

Tentoonstellingen

door Tamara Nadibaidze

Het Noordbrabants Museum, Den-Bosch

Hockney, Tinguely, Picasso en meer... te zien t/m
17mei 2015

Met ruim zestig werken van wereldberoemde kunstenaars vormt de tentoonstelling een mooi beeld van de ontwikkelingen in de (vroeg)moderne en hedendaagse kunst.

De Pont museum, Tilburg

RIOT Te zien t/m 31 mei 2015

De films van Isaac Julien (Londen, 1960) zijn een mengeling van feit en fictie, esthetiek en kritische reflectie. In zijn films verteld hij over etnische afkomst en maatschappelijke kwetsbaarheid, over seksualiteit en gender, over schoonheid en kapitaal

Het Nationaal Archief, Den-Haag

Blikvangers - De grootste fotocollectie van Nederland
Te zien t/m 12juli 2015

Ruim 450 vintage-afdrukken laten Nederland en de wereld zien door de ogen van bekende en minder bekende fotografen. Zij legden expedities en verre reizen vast, maar ook conflicten en rampen.

Museum Vekemans, Boxtel

Collectie Brabant Goedgemutst

Om het verhaal achter mutsen en klederdracht aanschouwelijk te maken, boetseerde Ans van den Bosch-Van Dillen poppen gebaseerd op Brabantse dorpsfiguren. Ze zijn gekleed in authentieke kleding tot en met het ondergoed toe.

Quirinus van Amelsfoort

door Tamara Nadibaidze

Over Quirinus van Amelsfoort (afb 1) is tot op heden niet echt veel geschreven. Terwijl hij in zijn tijd toch een zeer populaire kunstenaar was. Van Amelsfoort werd omstreeks 1760 geboren in 's-Hertogenbosch en overleed aldaar in 1820. Zijn vader, Godefridus van Amelsfoort, was ook kunstschilder en leermeester van zijn zoon Quirinus. Het werk van Quirinus vertoont veel kenmerken van de Barok. Deze feestelijke en uitbundige stijlperiode (1600-1750) versmolt beeldende kunst en architectuur met elkaar tot een geheel. Quirinus bezocht de academie in Dusseldorf. Deze academie beschikte over een schilderijengalerij met 17de eeuwse Italiaanse en Hollandse schilderijen die gekopieerd mochten worden. Het werk van de Dusseldorfse school (afb 2) wordt gekenmerkt door fijn gedetailleerde, fantasievolle landschappen, vaak gesitueerd in religieuze of allegorische verhalen. De invloed van deze voorbeelden is herkenbaar in zijn

afb 1. **Zelfportret**

afb 2. **Düsseldorfe school**

academische werkwijze (afb 3). Na zijn opleiding keerde hij terug naar zijn geboortestad waar hij de rest van zijn leven is blijven werken en waar hij een goed lopende kunsthandel had.

Na zijn terugkeer in 1815 werd Van Amelsfoort gevraagd om de eerste directeur van de in 1812 opgerichte Bossche tekenacademie op te volgen. Hij heeft deze functie maar kort bekleed. Van Amelsfoort heeft veel geschilderd voor het Gouvernement (tegenwoordig Het Noordbrabants museum), Het gebouw dateert van 1767-1770 en is in Lodewijk-XVI stijl ontworpen door Pieter de Swart. In 1803 schilderde hij een schoorsteenstuk met de godin Minerva, (afb 4) dat nog steeds op de

oorspronkelijke plaats hangt in Het Noordbrabants Museum. Samen met de Bossche schilder De Groot maakte hij in opdracht van het Gouvernement vijftien wapenschilderingen die nog steeds te zien zijn in de hal, het trappenhuis en de Statenzaal.

afb 3. *Curius Dentatus weigert de geschenken van de Samnieten*

afb 4. *Minerva*

Behalve de wapenschilden tonen ze landschappelijke en anekdotische details van de verschillende Brabantse gewesten. Zo zien we op het wapenschild van Peelland, behalve het kasteel van Helmond, turfstekers aan het werk. (afb 5). In de Statenzaal van het Gouvernement hangt de wapenschildering van de stad 's-Hertogenbosch. (afb. 6) Voor het Bossche slagersgilde schilderde hij samen met Nicolaas Frederik Knip in 1789 een vijf meter breed doek van de patroonheilige, Sint-Nicolaas. Dit schilderij hangt tegenwoordig in het stadhuis van 's-Hertogenbosch. Van Amelsfoort heeft ook een altaarstuk De aanbidding der wijzen naar Rubens gemaakt voor de St. Trudokerk in Zundert.

afb 5. *Het district Peelland*

Afb 6. *De stad 's-Hertogenbosch*

Bosschenaar Quirinus van Amelsfoort heeft een rijke oeuvre achtergelaten. Hij was niet alleen een goede schilder maar ook actief en zeer productief in verschillende genres, zoals het schilderen van portretten, historische en zinnebeeldige onderwerpen.

Klassiek recept

geselecteerd door Roland Dingen

Het kookboek van Apicius 7,8

Gevulde lamsnier

Geroosterde nieren worden als volgt bereid; ze worden doormidden gesneden om ze te kunnen uitspreiden, en vervolgens gekruid met gemalen peper, pijnboompitten, zeer fijn gehakte koriander en fijngestampt venkelzaad. Dan worden de nieren weer dichtgeklapt en de helften aan elkaar genaaid. Ze worden in darmvlies verpakt, in olie en vissaus even aan de kook gebracht, en daarna in een aarden pot of op een grill geroosterd.

Deze schotel, eveneens een van mijn favoriete, voldoet uitstekend als voor- of als hoofdgerecht. Een van mijn "proefkonijnen", een liefhebber van "gewone kost", bedankte me zelfs omdat ik hem van zijn grondige afkeer van niertjes had afgeholpen.

Voor vier personen

8 Lamsnieren

10 venkelzaadjes, gedurende vijf minuten in een matig warme oven geroosterd

120 gram pijnboompitten, gedurende een nacht geweekt in witte wijn

1 flinke handvol verse koriander

1 afgestreken theelepel versgemalen zwarte peper

2 eetlepel (30 ml) olijfolie

2 eetlepel (30 ml) vissaus

1 varkensdarmvlies (desgewenst)

Verwijder het vlies van de nieren, snijd ze open en haal alle zenen eruit. Stamp het venkelzaad in een vijzel tot grof poeder. Giet de pijnboompitten af en doe ze met de koriander eveneens in de vijzel. Stamp dit alles tot u een egaal mengsel hebt verkregen. Voeg de peper toe. Leg een lepel van het mengsel op het midden van elke nier en klap hem dicht. Als u een varkensdarmvlies bij de slager kunt krijgen, verpak de nieren hier dan in om te voorkomen dat de vulling eruit loopt. Naai de helften anders met katoendraad aan elkaar of zet ze vast met cocktailprikkers. Verhit een mengsel van olie en vissaus in een koekenpan. Schroei de nieren hierin dicht (elke kant twee minuten). Doe ze dan over in een kleine ovenschaal en bak ze nog tien minuten in een tot 180 C voorverwarmde oven.

Serveer ze als voorgerecht of hoofdgerecht of als hapje tussendoor.

Wandelgangen

door Paulien van der Krabben

Omdat we geen kopij hebben voor deze rubriek volstaan we met een foto.

Een indringend overleg tussen hoofd depot en hoofd lab

Colofon

Aan dit bulletin is meegewerkt door:

Len Janssens
Paulien van der Krabben
Ed Hupkens
Ben Elferink
Marloes van der Sommen
Maarten Enderman
Tamara Nadibaidze
Roland Dingen
Reneé Das